RESEARCH PAPER | Economics | Volume : 3 | Issue : 9 | Sept 2013 | ISSN - 2249-555X

An Approach of Government Towards Women Empowerment.

KEYWORDS: Government, women empowerment, saving group (micro finance), women funding, self-Helpgroup, service, commission on women.

Chhaya wangikar
Assistant Professor Lal Bahadur shatri Mahavidhyalay, Partur, District Jalna.

Milind Kharat
Assistant Professor Lal Bahadur shatri Mahavidhyalay, Partur, District Jalna.

ABSTRACT १५ ऑगस्ट १९९७ रोजी भारताच्या ५० वर्षे पूर्ण झाली. पुढील वर्ष संयुक्त ष्ट्राच्या सुवर्ण महोत्सवी वर्ष होते. भारत सरकाने महलि वकिासाकरति भरीव पाउâले उचलण्यांच्या दृष्टीने आर्थकि, राजकीय, सामाजकि तसेच कायदेशीर उपाय योजना केल्या. महलिांकरति स्थापन झालेले स्वयंसहाय्यता गट (Self Help Group) आणि बचत गटांमार्पâत ही महीलांना आर्थकि दृष्ट्या स्वावलंबी होण्याकरति खूपच मदत झाली आहे.

प्रस्तावना
बंगाल मध्ये आहे. पंचायत राज (दुरुस्ती) कायदा अंमलात येण्यापूर्वीच त्या राज्यात पंचायत संस्थामध्ये महलिांना ३३ टक्के प्रतनिधित्वि दलि गेले. परंतु राज्यसभेत वधियक पेâटाळले गेल्यामुळे पं. व्हा. नरसहिराव यांच्या कारकर्दित हे वधियक संमत होउâन त्याचे कायद्यात रुपांतर झाले. लगोलग १९९४ मध्ये महाराष्ट्रातही शरत पवार यांच्या मुख्यमंत्री पदाच्या कारकर्दीत महलि आरक्षणाचा कायदा झाला. त्यानुसार सरकारी, नमिसरकारी नोकNयांतही महलिांकरति आरक्षण देण्यात आले. वधियक संमत झाल्यावर नयिमीतपणे नविडणूका झाल्या. नविडून आलेल्या महलिांनी यशस्वीपणे त्यांची कर्तव्ये पार पाडली.

महलि कोष
राजकीय सत्तेतील सहभागाला जोडूनच महलिांना जीवनात स्वतःच्या पायावर उभे राहणे शक्य व्हावे या हेतून संयुक्त राष्ट्राने १९९५ साली बजिगिच्या परषिदेत संमत झालेल्या कृती कार्यक्रâमाच्या अंमलबजावणीकरीता भारतासह ववििधि देशांमध्ये भरीव पावले टाकली गेली.ंबिजगि परषिदेपूर्वी भारत सरकाने महलि कोष नरि्माण केला होता. सरकारी पुढाकार तसेच स्वयंसेवी संस्थांच्या माध्यमातून महलिांना अर्थसहाय्य करणे हे या कोषाच्या स्थापने मागील प्रमुख्य उददिष्ट्य होते. महलि आर्थकि वकिास महामंडळ हा याच प्रयत्नांचा भाग आहे. हे महामंडळ महलिांना स्वतःचा व्यवसाय सुरु करण्याकरति अर्थसाहय देते. ववििधि शहरात महलिांच्या पुढाकारातून व्यवसाय उभे राहण्याचे कारण या महलि महामंडळाने दलिे अर्थसाहय हेच आहे.

बचत गट
आधी उल्लेख केल्यानुसार १ एप्रलि १९९९ पासून भारत सरकारने स्वर्णजंयती ग्रामस्वरोजगार योजना महलिांकरति सुरु केली. ही योजना सुरु करण्यामागील हेतु म्हणजे गरीबीच्या रेषेखालील व्यक्ती वशिषतः महलिांना आपला गट नरि्माण करण्याकरति उत्तेजन देण्याचा भाग म्हणून बचत गटाची स्थापना. बचत गटांच्या सदस्यांना प्रशक्षिण देण्याकरति दैनकि प्रवास भत्त्याची तरतूद करण्यात आली. ग्रामीण महलिांना व्यवसाय करण्याकरति बँकातर्पâे कर्ज पुरवण्यात आले. शहरातील स्तरियिांना देखील या योजनेत समावून घेण्यात आले. महलिांकरति स्थापन झालेले स्वयंसहाय्यता गट (एर्ता पत्ज़ उद्दल्ज़) आणि बचत गटांमार्पâत ही महीलांना आर्थकि दृष्ट्या स्वावलंबी होण्याकरति खूपच मदत झाली आहे. या स्वयंसहाय्यता आणि बचत गटांचे मूळ बांग्लादेशातील ग्रामणि बँकेमध्ये आहे.

अमेरकिेतील वद्यिापीठातील अर्थशास्त्राच्या प्राध्यापक नोकरी सोडून मायदेशी परतलेले डॉ. मोहंमद युनूस यांनी समाजातील उपेक्षति. वंचीत वशिषतः गरीब महलिांना अर्थसाहय करण्याच्या हेतूने ग्रामणि बँक सुरु केली.[२]

ही बँक गरबिीच्या रेषेखालील महलिांना स्वतःचा व्यवसाय सुरु करण्याकरति कर्ज पुरवण्याचे काम करते. अल्पपत पुरवठा हे या योजनेचे नाव आहे. महलिांचे स्वंय सहाय्य गट स्थापन करुन त्यांनी बचतीतून जमा केलेल्या रकमेच्या आधारे कर्ज पुरवण्याकरीता जमीन गहाण असल्यामुळे कर्ज बुडण्याचा धोका नसतो. युनूस यांनी बांग्लादेशात लावलेल्या या बचत गटाच्या रोपट्याचे जगभरात उभालेल्या बचतगटांद्वारे वटवृक्षातरुपांतर झाले आहे. त्यांना दोन वर्षापूर्वी अर्थशास्त्राकरीता नोबेल पुरस्कार मळिाला आहे.

स्त्री सबलीकरणावर भर देत स्त्री पुरुषांत सर्व पातळ्यांवर समानता प्रस्थापति करण्याच्या हेतूने भारतात देखील स्वयंसहाय्यता आणि बचत गट सर्वच राज्यांत कार्यरत आहेत. या गटांमुळे बँकाना महलिांना स्वतःचा व्यवसाय सुरु करण्याकरीता कर्ज पुरवणे शक्य झाले आहे. कालबाह्य रुढी आणि अनष्टि परंपरांच्या जोखडातून महलिांची मुक्तता होण्याकरीता स्वयंसहाय्यता आणि बचत गटांचा परणिामकारक साधन म्हणून उपयोग होत आहे. या खेरजि महलिांना त्यांच्या दैनंदनि जीवनात भेडसावणारे व्यक्तीगत, सामाजकि, आरोग्य वषियक प्रश्न सोडवण्याचे काम बचत गटांमार्पâत होत आहे. या माध्यमातून त्यांच्या सबलीकरणाला एक प्रकारे हातभारच लागला आहे.

स्वयंसहाय्यता गटांची संकल्पना, स्वरुप, गटांची गरज, कामकाज पद्धत, स्ववस्थापन, मूल्यांकन, बँकींग व्यवस्था, बँकांची आणि स्वयंसेवी संस्थाची भूमकिा हे स्वयंसहाय्यता गटाशी संबंधति पैलू होत. प्रेरक सहयोगीनी, पंचायत संस्था, बँका आणि सामाजकि कार्यकर्त्यांच्या भूमकिेला यात महत्त्वाचे स्थान आहे.

तसेच बचत गटांना ४ टक्के व्याज दराने कर्ज पुरवण्याचा नरि्णयही झाला आहे. स्वयंसहाय्यता गटांना उत्तेजन देण्याकरति ग्रामणि भागात ववििधि उपक्रâम राबवले जाउâ शकातात. यांच्याशी संबंधति बचतगटांना महलिांशी संबंधति वस्तूंच्या स्टॉलचे परवाने दलि जाउâ शकतात. या खेरजि पंचायत समतिी द्वारे दरमहा ववििधि वस्तूंचे प्रदर्शन भरवण्यात येईल. या गटांना शक्षिण संस्था तसेच सरकारी कचेNयात उपहारगृह चालवण्याकरति देता येईल. अलकिडेच महाराष्ट्र सरकारने शालेय वद्यिार्थ्यांकरति मध्यान्न आहार पुरवण्याचे कंत्राट बचत गटांना देण्याचा नरि्णय घेतला आहे. या खेरजि ग्रामणि भागात स्वस्तात ववरि्डीची दुकाने त्यांच्याकडे सोपवण्याचा प्रस्ताव वचिाराधनि आहे. पुणे जलि्हयाच्या बारामती तालुक्यात रोजसा सारख्या संस्था बचत गटांनी बनवलिेल्या रेशीम धाग्याची खरेदी करतात. त्यामुळे बचत गटांच्या उत्पादनांना बाजारपेठेची हमी मळिाली आहे.

स्वयंसहाय्यता गट - संकल्पना स्वयंसहाय्यता समूह संकल्पनेची व्याख्या करणे अवघड आहे. या गटाची चळवळ बचत गट, शेजार गट, सूक्ष्मवत्ति स्वल्पवत्तिसमूह, स्वावलंबी बचत गट, काटकसर आणि कर्ज गट या ववििधि संकल्पनातून ही चळवळ वाटचाल करत आहे. काही महत्त्वाच्या सर्वस्पर्शी व्याख्या पूढलि प्रमाणे -

१. सर्वार्थाने साधम्र्य असणाNया सदस्यांना वाजवी संख्येने / स्वैछेने एकत्र येउâन सर्वांगीण प्रगतकिरीता चालवलेला समूह.
२. परावलंबनाकडून स्वावलंबनाकडे जाण्याकरति सामाजकि स्वैछेने बचतीच्या नमित्तिाने केलेली वाटचाल.
३. जीवनातील नवी आव्हाने तसेच जबाबदाNया पेलण्याकरति

Volume : 3 | Issue : 9 | Sept 2013 | ISSN - 2249-555X

क्षमता वकिसति करण्यास सुसज्ज संच.
४. एकाच सामाजकि, आर्थकि सतरामधील समवचिारी समान गरजा असणाNया १० ते २० महलिांची संघटना.
५. समवचिारी समान गरजा, अपेक्षा असणाNया १० ते २० महलिांनी स्वतः बचत करज घेवून व्यवसाय करणारी तसेच लोकशाही पद्धतीने संघटन असलेला समूह.
६. १० ते २० सभासदाच्या नविडीतून बचतीद्वारे परस्परांच्या गरजा, अडचणीचे नविारण करुन जीवनमान उंचवण्याकरीता करज स्वरुपात अर्थसाहय करणारा समूह.
७. एकसंघ लोकांच्या एकत्रतिपणे काम करणारा वा एकाच परसिरात राहणाNयांची स्वयंसेवी संस्था जी एकाच प्रकाराच्या सदस्यांच्या मदतीकरीता काम करणारा समूह.

थोडक्यात ८ ते १० महलिांनी एकत्र येउâन दर महन्यिाला प्रत्येकी कमिान २५ रुपये दराने गोळा करुन कोणत्याही बँकात गटाच्या नावाने उघडलेल्या खात्यात जमा करणारा गट बचत गट होय. कायद्याच्या आधारे केलेले महलिा सबलीकरण अधकि बळकट करण्याच्या दृष्टीने वैâद्र आणि राज्य सरकारांनी ठोस उपाय योजले. ग्रामणि भागात बालकांच्या शक्षिणाकरति सुरु केलेल्या अंमलबजावणी योजना तर महापालीका क्षेत्रातील माता बाल संगोपन वैâद्राच्या त्यात वशिष उल्लेख करावा लागेल.

एकीकडे या शैक्षणकि सुवधिा देत असतांनाच महलिांचे ववािहवषियक तंटी नकिालात काढण्याच्या दृष्टीने कुटुंब न्यायालयाची स्थापना करण्यात आली. या ठीकाणी ववािहवषियक समुपदेशनाच्या मार्गाने वैवाहकि जीवनात नरि्माण झालेले तंटे सलोख्याच्या मार्गाने मटिवण्याचा प्रयत्न होते. तडजोड अशक्य असल्यास प्रकरणात न्यायालय घटस्फोटाचा नविाडा करते. या ठकिाणी कामकाज चालवण्याकरति महलिांना काही सवलतीची तरतूद करण्यात आली आहे. उदा. पोटगीचा दावा करतांना महलिेला कोणतेही शुल्क देण्याची गरज नाही.

या खेरीज घटस्फोटीत महलिेला आपल्या पाल्याला पोषणकरीता वयाच्या ५ वर्षांपर्यंत वशिष्ठि रक्कम मळिू शकते. कौटुंबकि हसिाचाराला पायबंद घलण्याकरीता २००५ मध्ये प्रतनिधिी कायदा संसदेनले संमत केला. या कायद्यानुसार हुंडा, मानसकि आणि शारीरकि छळ, अपमानास्पद वागणूक या कारणाकरता ववािहति महलिांचा छळ होत असल्याचे सद्धि झाल्यास संबंधति व्यक्तलिा एक वर्ष सक्त मजुरीच्या शक्षिेची तरतूद केली आहे. जल्हिा आणि तालुका पातळीवर या कायद्याची अंमलबजावणी होण्याकरीता दक्षता समत्या नरि्माण करण्यात आल्या आहेत. जल्हिा आणि तालुका पोलसि परमुख, न्यायाधीश तसेच तालुका पातळीवर तहसीलदार हे या समतीचे पदसद्धि सदस्य असतात. या खेरजि महलिा मंडळाच्या प्रतनिधिीचाही समतीत समावेश असतो. सामाजकि कार्यात सव्रâीय असलेल्या महलिेला प्राधान्याने स्थान देण्यात येते.

नोकरी करणाNया महलिांसंदर्भात कायद्यात लक्षणयि बदल झाले. त्यातील प्रमुख सवलत म्हणजे १९४७ साली संमत झालेल्या फॅक्टरी ॲक्टनुसार कामगार तसेच कर्मचारी म्हणून काम करणाNया नोकरी पेशातील स्त्रयिांना प्रसूती काळात पगारी रजेची सुवधिा देण्यात आली. याखेरीज पाळणा घराची व्यवस्थाही करण्यात आली आहे. तसेच शेतात आणि कारखाण्यात काम करणाNया महलिांकरति झालेल्या कमिान वेतन कायद्याची तरतूद त्यामुळे समान कामाला समान वेतन तत्व मान्य झाले. कमिान सेवा, रेल्वे सवलत. दूरसंचार या क्षेत्रात महलिांना रात्रपाळीत काम करणे बंधनकारक आहे. समान कामाला समान वेतन ही गोष्ट कायद्याने तत्वतः मान्य असली तरी शेती सारख्या शारीरकि काबाकष्टाची कामे करणाNया महलिांना मात्र पुरुषांपेक्षा कमी मजुरी मळिते.

ह्या वस्तुस्थतिी लक्षात घेउâन केंद्र सरकारने राष्ट्रीय ग्रामणि रोजगार हमी योजना (नेग्रा) बनवतांना वर्षातून कमिान शंभर दविस काम देण्याची तरतूद करतांनाच स्त्री महलिा दर आणि पुरुष या दोघांकरति दररोज १०० रुपये मजुरीचा दर ठरवलिा आहे. या खेरजि कायद्यानुसार या कामावर कमिान ३० टक्के महलिाकरति आरक्षणाची कायदद्याच तरतूद करण्यात आली आहे. एका परनि समान कामाला समान वेतनास कायदेशीर मान्यता मळिाली आहे. अर्थात कचेरति पंखयाखाली काम करणे असो वा शेतीत राबण्याचे काम असो महलिांना शारीरकि तसेच मानसकि त्रास होतो. एकीकडे नोकरीची जबाबदारी पार पाडत असतांनाच कुटुंबाचे पोषण तसेच घरकामाची जबाबदारी देखील त्यांनाच पार पाडावी लागते. वयस्कर पुरुषांप्रमाणे महलिांचे ही त्या आर्थकिदृष्ट्या सवावलंबी नसतील तर त्यांच्या हालाला पारावार नाही. वशिेषतः अपत्यांनी वृद्धापकाळात संभाळ करण्याची जबाबदारी झटकली तर सरकारने वृद्धाश्रम सुरु केले आहेत. या ठकिाणी कमिान शुल्क आकारुन राहण्याची व्यवस्थाता होते. मात्र ते फारसे चालत नाही. अलीकडेच वैâद्र सरकारने वयोवृद्ध मातापत्यिांना संभाळण्याची जबाबदारी कमावणाया मुलांना बंधनकारक करणारा कायदा केला आहे.

अन्नपुरणा संस्था

महलिांना अधकिार संपन्न करण्यातून त्यांच्या सबळीकरणाची संयुक्त राष्ट्र तसेच भारताच्या सदर्भात वैâद्र आणि राज्य सरकारांचे ववधिि प्रयत्न ही एक बाजू झाली. ज्या महलिांकरति हे सर्व प्रयत्न झाले त्यांच्याकरति कर्मचारी तसेच कामगार संघटना महलिा संघटनांनी नेमके काय केले ? याचा शोध घेतला असता मुंबईच्या गरिणी कामगारांमध्ये आयटक या कामगार संघटनेशी संलग्न असलेल्या गरिणी कामगार युनयिनच्या सहकार्यातून बँक कर्मचाNयांनी कॉ. श्रीमती प्रेमा पुरव यांच्या नेतृत्वाखाली अन्नपूर्णा ही संस्था १९७४ साली सुरु केली. कापडगीरण्यामधील खानावळीत काम करणाNया महलिांना आर्थकि दृष्ट्या सवावलंबी होण्याकरति त्यांचे बचत गट बनवून प्रत्येक गटाला खादुयपदार्थ बनवण्याकरति लागणारा शधिा ठोक व्यापाNयाकडून खरेदी करुन पुरवणे आणि मळिवलिेल्या पैशातून कर्जाचा हप्ता कापून घेणे असे या योजनेचे स्वरुप आहे. गटातील महलिा एकमेकींना जामीन असल्यामुळे पैसे बुडण्याचा धोका जवळपास नाही. या संस्थेच्या कामाचा आता पुण्यातही वस्तिार झाला आहे. कॉ. प्रेमा परव यांना काही वर्षांपूर्वी वैâद्र सरकारने पद्मश्री पुरस्कार देउâन गौरवलि आहे.

सेवा

इटक या कामगार संघटनेच्या प्रमुख कार्यकर्त्या असलेल्या श्रीमती इला भट यांनी महलिांना सवावलंबी बनवण्याच्या उददिष्ट्यातून १९७२ मध्ये सेल्फ एम्प्लॉइ वमिेन असोशएिशन (सेवा) स्वयंरोजगार करणाNया महलिांची संस्था स्थापन केली आहे. गांधीजीच्या वचिारातून या उपव्रâमाची प्रेरणा मळिाल्याचे त्या सांगतात. १९६८-९२ या काळात श्रीमती भट यांची राज्यसभेच्या नयुक्ती करुन महलिा सबलीकरणाच्या त्यांच्या कामाचा एक प्रकारे गौरव केला आहे.

१९९७ मध्ये वैâद्र सरकारने भ्रूणहत्या वरिोधी कायदा बनवलिा. हा कायदा बनवण्याचे कारण म्हणजे खाजगी तसेच सरकारी दवाखान्यातील अपत्यांच्या जन्मनोंदीवरुन मुलींची संख्या १ हजार मुलांमागे ९९४ एवढी होती. त्याआधी १९९४ साली जन्मपूर्व शोध तंत्र गैरवापर नयिंत्रण कायदा झाला होता. त्याची सुधारति आवृत्ती म्हणजे प्रसुतीपूर्व लगि नदिान प्रतबिंध कायदा होय.

सोलापूरचे कामगार नेते कॉ. नरसय्या आडम हे या उपव्रâमाचे प्रवर्तक आहेत. १९९४ साली वैâद्र सरकारने वडिी मजूर कल्याण नधिीतून वडिी कामगारांना घरे बांधण्याकरति अनुदान देण्याची योजना जाहरि केली. कॉ. आडम १९९५ च्या वधिानसभा नविडणूकीत मार्क्सवादी कम्युनस्टि पक्षातर्पेâ नविडून आले. तेव्हा पासून त्यांनी या योजनेकरति फंड आणि राज्य सरकारच्या पातळीवर पाठपुरावा सुरु केला. वडिी कामगारांना हप्त्या हप्त्याने बँकांमध्ये पैसे जमा करण्यास उद्युक्त केले. राज्य सरकारकडून भूखंड मळिताच या कामाला गती आली. चार वर्षापूर्वी १० हजार घरांची वसाहत बांधून तयार झाली. प्रत्येकी ४०० चौ.पूâट क्षेत्रफळ असलेल्या घराकरति सभासदाकडून प्रत्येकी २० हजार रुपये जमा करण्यात आले. वैâद्र आणि राज्य सरकारने मळिून प्रत्येक घरामागे ४० हजार रुपये म्हणजे ४ कोटी रुपये अनुदानापोटी दलि. दरम्यानच्या काळात बांधकाम साहत्यिाचा वाढहेल्या कमितीमुळे अतरिक्ति ४ कोटींचे अनुदान दोन्ही सरकाराकडून मळिाले.

महलिा आयोग

महलिांचे कौटुंबकि आणि इतर प्रश्न कायदेशीर मार्गाने सोडवण्याकरति तसेच या प्रश्नांचा स्वतंत्रपणे वचिार होण्याकरति संयुक्त राष्ट्राच्या सूचनेनुसार भारत सरकारने स्ववंतर महलिा आयोग स्थापन केला. या आयोगाच्या अध्यक्षस्थानी महलिाच असते. दिल्लीत त्याचे वैâद्रीय कार्यालय आहे. लोकसभा, वधिानसभा याचे प्रतनिधिी अध्यक्ष सर्वोच्च न्यायालयाचे वा न्यायाधशिाचे पदसद्धि सदस्य असतात. त्यांचा कालावधी पाच वर्षे असतो.

सर्व राज्यांमध्ये वैâद्राच्याच धर्तीवर राज्य महलिा आयोगाची स्थापना झाली. उदा. महाराष्ट्रात स्थापन झालेल्या राज्य महलिा आयोग वधिमिंडळाच्या दोन्ही अध्यक्ष, उच्च न्यायालयाचे न्यायाधशि मळिून अकरा जन याचे सदस्य असतात. वशिेष म्हणजे स्त्रयिांच्या कोणत्याही प्रश्नाचे प्रस्तवामार्पâत त्याला सरकारी मंजुरी, कायदेशीर स्वरुप दलि जाउâ शकते. तेवढ्याच प्रभावीपणे हा आयोग अंमलबजावणी करु शकतो.

Volume : 3 | Issue : 9 | Sept 2013 | ISSN - 2249-555X

महिला सबलीकरणाकरिता उपाययोजना
भारतासारख्या परंपरांचा पगडा असलेल्या समाजात महिलांना दुय्यम स्थान आहे. सबलीकरणाकडे वाटचाल करताना अनेक अडथळे पार पाडावे लागतात. महिलांनी स्वतःची क्षमता ओळखून वयक्तीगत तसेच सामाजिक विकास आणि निर्णय प्रवृत्तियेत सहभागी व्हावे. समस्यांचे निराकरण करुन स्वावलंबणाकडे वाटचाल करणे अशी सबलीकरणाची व्याख्या केली जाते. अर्थात वर वर्णन केलेल्या वस्तुस्थिती पर्यंत पोहचण्याकरिता खूप दूरचा पल्ला वाढवायचा आहे. सबलीकरणाचे घटक पुढील प्रमाणे स्पष्ट होतात.

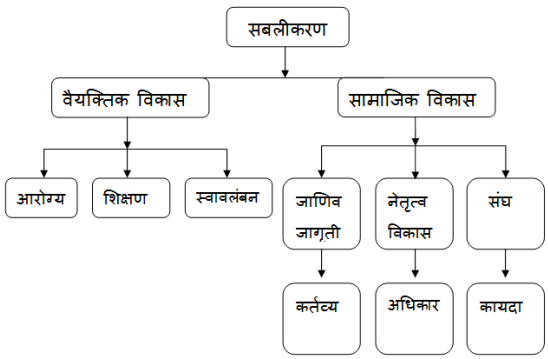

वैयक्तिक तसेच समाजभिमूख सक्ती विकासातील सबलीकरणाच्या घटकांमध्ये वयक्ती विकासाचे आरोग्य, शिक्षण आर्थिक स्वावलंबन हे घटक आहेत. आरोग्य आणि शारीरिक स्वास्थ्याच्या दृष्टीने महिला सुदृढ असेल तर मानसिक दृष्ट्या कुटुंबात स्वास्थ्य कायम राहते. त्याकरिता महिलांना सकस आहार आणि नियमितपणे वैद्यकिय सुविधा मिळाल्यास हव्या कारण सबलीकरणाचा महत्त्वाचा घटक आरोग्य आहे.

शिक्षण हे सबलीकरणाचे महत्त्वाचे साधन आहे. वयवहारिक कौशल्य, उद्योजकता, संवाद, सामाजिक जडणघडण हे विविध गुण शिक्षणामुळे विकसित होतात. याकरिता महिलांना उच्च आणि तांत्रिक शिक्षण मिळाले. थर त्या रोजगार मिळिण्याकरिता कार्यक्षम बनतील.

रोजगारपूरणालीतून आर्थिक दृष्ट्या स्वावलंबी झाल्यामुळे महिलांच्या कौटुंबिक निर्णयातील सहभाग वाढेल. आधी उल्लेख केलेला स्वयंसहाय्यता गट या स्वावलंबी बनवण्याकरीता उपयुक्त आहे. सक्षमकिरणातील समाजभिमूख वयक्ती विकासात जाणीव जागृतीशी संबंधित प्रमूख घटक आहेत.

एकीकडे कन्या, माता, पत्नीची कर्तव्ये पार पाडत असतांनाच महिलांना त्यांच्यातील गुण आणि कौशल्ये विकसित करावी लागतात. त्याबरोबरच कौटुंबिक आणि सामाजिक कर्तव्ये बजावावी लागतात. त्यांनी आपली अधिकार कक्षा ओळखून अधिकार क्षेत्रात काम केले पाहिजे. त्याकरिता मिळिकतीच्या काही भाग खर्चून स्वास्थ्य टिकविण्याची अवश्यकता आहे. त्या स्वतःच्या मानधनातील निर्णयाचा अधिकार बजावतील. तेव्हाच सबलीकरण शक्य आहे.

त्यांच्याकरिता सरकारने केलेल्या कायद्यांची जाणीव निर्माण होउâन ते अंमलात आल्यास सबलीकरणाकडे वाटचाल करता येईल. त्या करिता त्यांच्यात जागृती होउâन कायद्याच्या अंमलबजावणीतून आपल्यावरील अत्याचार दूर करण्यात सरकारास भाग पाडण्याची गरज आहे. उदा. वडलोपार्जित संपत्तीत वाटा, द्वभिार्या प्रतबिंध कायदा, पोटगीचा कायदा.

त्यांच्यात जागृती होउâन स्त्री-पुरुष समानतेचा मार्ग खुला झाला. स्वयंसहाय्यता गटामुळे अत्याचार, हुंडाबळी या प्रकरणांना काहिसा आळा बसला आहे.

अडथळे (झार्दंतसे):
प्रस्थापित पुरुष प्रधान मूल्यव्यवस्था हा सबलीकरणाच्या मार्गातील एक अडथळा आहे. या खेरिज महिलांचे चरित्रिहरन, पोषक वातावरणाचा अभाव, आर्थिक दारिद्र्य, निरक्षरता हे घटकही सबलीकरणाच्या मार्गातील धौड आहेत.

जागतिकीकरणानंतरची भारताच्या कष्टकरी स्त्रियांची स्थिती (position of working women after Globbalisation):
संयुक्त राष्ट्राच्या अहवालानूसार जागतिकीकरणामुळे स्त्रियांच्या विकासावर झालेले दुष्परिणाम खालील तक्त्यातील आकडेवारी वरुन स्पष्ट होईल. (१९९३-९४, २००४-०५ व्या अहवालाप्रमाणे)

संयुक्त राष्ट्र संघाचा २००६ चा अहवाल	विविध क्षेत्रे (Various Sector)	आकडेवारी % (Numbers in Percentage)
अ)	सेवा (घरकामामध्ये)	४६.३%
ब)	शेती	३६%
क)	बेरोजगारीचे प्रमाण	१५.३% (शेतमजूरी)
ड)	स्वयंउपयोग	४६%
इ)	कायमकामगार	४२%
फ)	उत्पादक क्षेत्रे	२%
ग)	घरेलू कामगार	१२%

निष्कर्ष
१) भारतासारख्या परंपरांचा पगडा असलेल्या समाजात महिलांना दुय्यम स्थान आहे
२) वैयक्तिक तसेच समाजभिमूख सक्ती विकासातील सबलीकरणाच्या घटकांमध्ये वयक्ती विकासाचे आरोग्य, शिक्षण आर्थिक स्वावलंबन हे घटक आहेत
३) महिलांना आर्थिक दृष्ट्या स्वतःच्या पायावर उभे राहणे शक्य होण्याकरिता १) स्वर्ण जयंती रोजगार योजना, २) स्वयं सहाय्यता आणि बचत गटांची स्थापना.
४) प्रस्थापित पुरुष प्रधान मूल्यव्यवस्था हा सबलीकरणाच्या मार्गातील एक अडथळा आहे.
५) बिजिंग परिषदेपूर्वी भारत सरकाने महिला कोष निर्माण केला होता.
६) महिलांच्या पुढाकारातून वयवसाय उभे राहण्याचे कारण या महिला महामंडळाने दिलेले अर्थसाहय हेच आहे.
७) महिलांकरिता स्थापन झालेले स्वयंसहाय्यता गट (एर्ता पत्ज़ उादल्ज़) आणि बचत गटांमार्पâत ही महीलांना आर्थिक दृष्ट्या स्वावलंबी होण्याकरिता खूपच मदत झाली आहे. या स्वयंसहाय्यता आणि बचत गटांचे मूळ बांग्लादेशातील ग्रामणि बँकेमध्ये आहे.
८) ८ ते १० महिलांनी एकत्र येउâन दर महन्याला प्रत्येकी कमिान २५ रुपये दराने गोळा करुन कोणत्याही बँकात गटाच्या नावाने उघडलेल्या खात्यात जमा करणारा गट बचत गट होय.
९) महाराष्ट्राच्या आरोग्य मंत्री वमिलताई मुंदडा यांनी २००६ साली मुलगी झालेल्या मातेला उत्तेजन देणारी योजना सुरु केली.
१०) श्रीमती प्रेमा पुरव यांच्या नेतृत्वाखाली अन्नपूर्णा ही संस्था १९७४ साली सुरु केली. कापडगिरण्यामधील खानावळीत काम करणाNया महिलांना आर्थिक दृष्ट्या स्वावलंबी होण्याकरिता त्यांचे बचत गट बनवून प्रत्येक गटाला खाद्यपदार्थ बनवण्याकरिता लागणारा शधिा ठोक व्यापाNयाकडून खरेदी करुन पुरवणि आणि मळिवलिेल्या पैशातून कर्जाचा हप्ता कापून घेणे असे या योजनेचे स्वरुप आहे.
११) इटक या कामगार संघटनेच्या प्रमुख कार्यकर्त्या असलेल्या श्रीमती इला भट यांनी महिलांना स्वावलंबी बनवण्याच्या उददिष्ट्यातून १९७२ मध्ये सेल्फ एम्लॉइ वमिेन असोशएिशन (सेवा) स्वयरोजगार करणाNया महिलांची संस्था स्थापन केली आहे.
१२) महिलांचे कौटुंबिक आणि इतर प्रश्न कायदेशीर मार्गाने सोडवण्याकरिता तसेच या प्रश्नांचा स्वतंत्रपणे वचिार होण्याकरिता संयुक्त राष्ट्राच्या सूचनेनुसार भारत सरकारने स्ववंत्र महिला आयोग स्थापन केला

Volume : 3 | Issue : 9 | Sept 2013 | ISSN - 2249-555X

REFERENCE

१. भरारी - डॉ. सीमा साखरे, साखरे प्रकाशन, नागपूर | २. स्त्रयिांचे स्थान - शरयू अनंतराम, (अनुवाद) डस्किवरी प्रकाशन नवी दल्लिी | ३. महलिा स्वयंसहायता बचत गट, लेखक - प्रा. एम. यू. मुलाणी, डायमंड पब्लकिेशन पुणे, पहलिी आवृत्ती. | ४. थ्दवे्वूa ०३ aलु २०१३ | ५. श्aप्araेपूra ूग्स १५ Aज्ागत् २०११. | ६. ठऊप उत्दंaत् उाही उaज् Rाज्दा् २०१२ठ. ेदात् Eम्दहदंस्ग्म् इदाल्स्. ज्ज्. १०-११. | ७. ठRaरब्a एaप्a ज्वेो ेदसह ेRाीन्वूग्दह ेग्तत्ठ. ण्पहहaग्, घ्हग्a: ऊप प्ग्हल्. १० श्aाम्प् २०१०. Rा्ागन् २५ Aलुले् २०१०. | ८. ठेंदसह ग्ह प्गेूदाब्ठ. Nवूग्दहaत् Rोदल्ाम णही् दिा ेदसह. Rा्ागन् २४ अमसी् २००६. | ९. झा्लूप्ग्, Raर ख्ल्स्ar; Raसेपैarग् अन्ग् aह Rदस्ग्त्a झा्लूप्ग् (२००१). एूवूले् aह झ्देगूग्दह दा ेदसह: घ्ह Aहम्गहू, श्गन्वत् aह श्दीह घ्हगुa. न्न्वुस् ददवे्. घ्एँN ८१-७५९४-०७८-६. | १०. R. ण्. श्aरल्स्ar aह A. D. झ्ले्aत्वी (ाग्ूदो): ऊप प्गेूदाब् aह म्ल्तूल्ाा दा ूप घ्हग्aह जदज्त. न्न्दत्ल्स घ्, ऊप न्न्ग्म् aा. दसंaब्: प्araूग्ब्a न्न्ग्ब्a प्aन्aह १९५१, ज्.३९४ | ११. ठNaूग्दहaत् झ्दत्ग्म्ब् इदा ऊप Eस्ज्दैीसहू धा ेदसह (२००१)ठ. Rा्ागन् २४ अमसी् २००६. | १२. एग्हुप्, ए.र्, प्दुा, उ. (२०१०). अंवूग्हू ध्लूम्दसे दिा ेदाव्गहु ेदसह - घ्त्त्लेूaूग्दह ादिस् घ्हग्a, ऊप व्दल्ाहaत् दा झ्दन्ीूब्, १४ (२), १९७-२१५ | १३. ख्ल्स्ar, Raप्a (१९९३). ऊप प्गेूदाब् दा Dदग्हु: Aह Aम्म्दल्हू दा ेदसह Rगुपू aह झ्स्ग्हग्ेस् ग्ह घ्हग्र्a. ेल्aह. ज्. १२८. घ्एँN ९७८-८१८५१०७७६९. | १४. पूज्:/ै.ग्हु.ग्ह/दम्ग्वत्-ेमूदा/दम्ग्वत्-वैaाहौ/दसह-ास्ज्दैीसहू/९२ा९३९९३ि९३२९३ा-९३८९२म्९३२९४०९१५९३०९२३/ |